

УДК

ЗРОСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ КРАЇНИ

*ЧОРНИЙ Р. С., к.е.н., доцент, декан
Нововолинського факультету ТНЕУ*

Анотація. У статті проаналізовано вплив соціальних стандартів на трудові ресурси, запропоновано заходи зміцнення трудових ресурсів України.

Annotation. The article analyzes the impact of social standards of employment resources, proposed measures to strengthen human resources in Ukraine.

Ключові слова: трудові ресурси, економічно активне населення, трудовий потенціал, соціальні стандарти, прожитковий мінімум.

Постановка проблеми. Умови трансформації соціально-економічних процесів спонукають до пошуку дієвих механізмів підвищення соціальних стандартів, ефективного їх використання, що сприятимуть зростанню реальних доходів населення України. Без підвищення кількісних і якісних показників трудових ресурсів для України неможлива конкуренція з іншими країнами, економічні системи яких мають переваги за рахунок високої якості трудових ресурсів (Західна Європа, США, Японія тощо), або за рахунок їх високої кількості та низької вартості(Китай, Південно-Східна Азія), або за рахунок надприбутків в енергетичній сфері(Азія).

Як відомо, соціальні стандарти генерують розвиток трудових ресурсів. Нині стандартів, що визначають рівень і якість життя в нашій державі не існує. Упродовж останніх років країна вирішувала складні соціальні проблеми не маючи відповідної концепції. Отже, відсутність вітчизняної дієвої державної політики в галузі управління трудових ресурсним потенціалом зумовлює актуальність даної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній економічній науці дослідженню проблем трудових ресурсів та соціальних стандартів присвячені праці Н. Барра, М.Брунно, В.Вашпьярга, К.Грутерта, А.Кана, Д.Копіца, Р.Купера, Д.Лінтона, Р.Фрідмана.

До українських вчених, праці яких присвячені даним проблемам належать: А.Базилюк, Д.Богиня, Н.Вітренко, О.Власюк, А.Гриненко, В. Єременко, В.Зленко, Т.Кожан, Е.Лібанова, В.Новіков, О.Палій, С.Пирожков, В.Рокоча, В.Рудич, В.Скуратівський, О.Цветков.

Проте, на нашу думку, у вітчизняній науці недостатньо уваги приділяється системним дослідженням аспектів міжнародних соціальних стандартів та проблемам їх запровадження в Україні. Відтак, відсутність досліджень з узагальненням світового досвіду у розвитку систем соціального захисту за умов ринкового середовища та глобалізації економіки зумовила вибір теми наукової роботи.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності дефініції „трудові ресурси” та „державні соціальні стандарти”, окресленні орієнтирів удосконалення політики держави в галузі управління трудоворесурсним потенціалом.

Виклад основного матеріалу. Трудові ресурси є важливим чинником економічного розвитку країни, якій значною мірою впливає на конкурентоздатність національної економіки. В економічній літературі питанням висвітлення сутності поняття „трудові ресурси” приділена недостатня увага. Вчені-економісти, досліджуючи проблеми трудових ресурсів у своїх наукових працях, намагаються сформулювати власне визначення трудових ресурсів [28]. Проте, єдиної думки щодо розуміння змісту цієї економічної категорії не існує. Таким чином, враховуючи теоретичні узагальнення та висновки, напрацьовані як вітчизняною, так і зарубіжною класичною наукою, результати наукових досліджень українських вчених, ми вважаємо за доцільне сформулювати власну дефініцію „трудові ресурси”, під якими пропонуємо розуміти частину населення працездатного віку, що включає як фактично зайнятих, так і потенційних працівників, які мають певні фізичні та розумові здібності, володіють практичним досвідом та знаннями, необхідними для здійснення визначеної роботи у народному господарстві.

Зазначимо, що до трудових ресурсів належать:

-населення в працездатному віці, крім непрацюючих інвалідів 1-ї і 2-ї груп та непрацюючих осіб, які одержують пенсію на пільгових умовах (жінки, що народили п'ять і більше дітей і виховують їх до восьми років, а також особи, які вийшли на пенсію раніше у зв'язку з тяжкими і шкідливими умовами праці);

-працюючі особи пенсійного віку;

-працюючі особи віком до 16 років.

Українське законодавство передбачає прийняття на роботу у вільний від навчання час на неповний робочий день учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів у разі досягнення ними 15-річного віку за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, за умови виконання легкої праці [19].

Разом з тим, використання трудових ресурсів у процесі праці передбачає їх відтворення, яке перебуває у взаємозв'язку із відтворенням суспільного продукту. Велике значення має формування і використання трудових ресурсів по території країни з урахуванням регіональних особливостей, що пов'язані з впливом демографічних і соціально-економічних факторів. Демографічними факторами формування трудових ресурсів регіону є інтенсивність відтворення населення та міграційні процеси.

Водночас, на формування і використання трудових ресурсів у регіонах впливають такі важливі соціально-економічні фактори, як особливості структури виробництва, а також економічної кон'юнктури (зростання, стабілізація або спад виробництва). Від цих факторів залежить чисельність працюючих, підлітків і пенсіонерів, чисельність безробітних, розподіл працівників за галузями, професіями, професійною підготовкою робочої сили.

Слід зазначити, що глобальна економічна криза негативно позначилася на трудящих нашої країни. За даними Державного комітету статистики України, загальна кількість зареєстрованих безробітних у I кварталі 2009 року становила 897,8 тис. осіб, що на 36,1 % більше минулорічного показника за цей же період [28]. найвищий рівень безробітних сьогодні припадає на північні регіони країни, зокрема, в Рівненській області (13,4 %), Чернігівській та Сумській (11,9 %), Житомирській (11,6 %); 12,2 % зафіксовано у Тернопільській області. Найнижчий рівень безробіття в Україні склався у містах Києві та Севастополі (6,9 %), в Автономній Республіці Крим – 7,3 %, в Одеській області – 7,6 %. У Нововолинську даний показник становив 3,9 % та 3,1% відповідно у 2008 та 2009 роках [27].

Разом з тим, серед безробітних осіб, зареєстрованих в ДСЗ станом на 1 липня 2009р., найбільшу частину складають особи з професійно-технічною освітою – 34,5 %, особи з повною вищою та базовою і неповною вищою освітою становлять ще 35 %. Отже, більше двох третин безробітних мають достатньо високий рівень освіти та професійної підготовки. Серйозно постраждала підчас кризи молодь: 38 % серед безробітних – це люди до 35 років [29].

Не менш важливими для оцінки стану трудових ресурсів є і демографічні показники. Отже, доцільно розглянути склад населення України за віковим цензом (табл.1.).

Як свідчать дані, наведені в таблиці 1, в Україні в період з 2000 по 2008 рік спостерігалось значне скорочення чисельності населення. За 8 років цей показник знизився на 3057,1 тис.осіб, відповідно з 49429,8 тис.осіб у 2000

році до 46372,7 тис. осіб у 2008 році. Щодо структурного складу, то найбільшу частку становить група населення у віці від 25 до 44 років, зокрема у 2008 році - 28% від загальної чисельності. Негативним явищем є зниження частки населення у віці від 15 до 24 років та зростання частки населення віком понад 65 років, що свідчить про старіння нації.

Таблиця 1

Склад населення України за віковим цензом*

Ріки	Чисельність населення (тис.осіб)	За віком				Економічне активне населення (тис.осіб)
		15-24 років (тис.осіб)	25-44 років (тис.осіб)	45-64 років (тис.осіб)	Понад 65 років (тис.осіб)	
1	2	3	4	5	6	7
2000	49429,8	7275,9	14092,2	12147,0	6818,9	22 830,8
2001	48923,2	7325,5	13992,0	12128,8	6844,0	22 426,5
2002	48457,1	7381,2	13851,5	12079,7	6978,6	22 231,9
2003	48003,5	7457,8	13726,8	11875,5	7193,5	22 171,3
2004	47622,4	7478,6	13590,9	11757,0	7369,3	22 202,4
2005	47280,8	7455,7	13460,6	11687,2	7507,2	22 280,8
2006	46929,5	7366,7	13342,8	11707,8	7567,2	22 245,4
2007	46646,0	7266,8	13249,5	11739,9	7603,1	22 322,3
2008	46372,7	7103,1	13206,6	11874,8	7506,7	22 226,7

*Складено автором за джерелом [28]

Зважаючи на ситуацію, що склалася, ми вважаємо, що в Україні необхідно реалізувати дієві державні програми, спрямовані на покращення демографічної ситуації, щоб запобігти старінню нації, створити молодий трудовий потенціал, збільшити видатки Державного бюджету та позабюджетних соціальних фондів на виплату пенсій, різних видів соціальних допомог. Зокрема, в першу чергу захистити материнство і дитинство.

Крім того, однією з причин погіршення якості трудових ресурсів є невідповідність кількості та професійної спрямованості кадрів, що готуються у навчальних закладах, потребам ринку праці.

Таким чином, аналіз стану трудових ресурсів виявив, що в Україні склалася несприятлива демографічна ситуація та неефективний склад трудових ресурсів за професійними групами.

Слід зазначити, що на функціонування трудових ресурсів значною мірою впливає соціальна політика держави. Ефективність соціальної політики зумовлюється існуванням якісної системи соціальних стандартів. В Україні процес формування соціальних стандартів та створення системи соціальних стандартів, гарантій та нормативів розпочався в державі із прийняттям Закону України “Про прожитковий мінімум” [20,97] та Закону України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” [12,2]. Принципами формування державних соціальних стандартів і нормативів є: забезпечення визначених Конституцією України соціальних прав та державних соціальних гарантій достатнього життєвого рівня для кожного; законодавче встановлення найважливіших державних соціальних стандартів і нормативів; диференційований за соціально-демографічними ознаками підхід до визначення нормативів; наукове обґрунтування норм споживання та забезпечення, та ін.

Виходячи із вищевказаних принципів, під соціальними стандартами ми пропонуємо розуміти встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами фактори та основні вимоги до якості та рівня життя населення, що гарантуються Конституцією країни і базуються на системі науково обґрунтованих норм і нормативів та показниках їх виміру.

Соціальні стандарти встановлюються і гарантуються державою. Саме вона зобов'язана забезпечити всім громадянам достатній життєвий рівень. Це зазначено в ст. 48 Конституції: „кожен

має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло” [15,5].

В основу соціальної політики нашої держави покладені соціальні мінімуми. На відміну від соціального мінімуму, соціальний стандарт – це гарантія високого рівня і якості життя, який держава зобов'язується забезпечити громадянам. Як відомо, якість життя – це індикатор, за яким оцінюють успішність країни. Для розроблення ефективних соціальних стандартів необхідно, на нашу думку, виробити чітку соціальну стратегію держави. Державні бюджети на наступні роки також потрібно формувати з урахуванням соціальних стандартів. Тобто, бюджетна політика має бути спрямована не лише на економічне зростання в державі, а й на всебічне врахування інтересів пересічної людини, громадянина.

До першопочаткових видів соціальних гарантій, встановлених законодавством України, віднесено мінімальний розмір заробітної плати (МЗП). На практиці її величина ледве забезпечує виживання людини. Встановлений на сьогоднішній день розмір мінімальної заробітної плати дорівнює розміру прожиткового мінімуму і становить 744 гривні (з 1 листопада 2009 р.). При цьому в розвинутих країнах МЗП перевищує прожитковий мінімум у 2–2,5 рази. Разом з тим, вона регулярно переглядається для збереження стабільності її відношення до середньої заробітної плати, яка, як правило, зростає швидше, ніж МЗП. На нашу думку, встановлення мінімальної заробітної плати має стати одним із елементів державної політики в Україні, спрямованої на боротьбу з бідністю та надання особам, що працюють за наймом, необхідного соціального захисту стосовно мінімально допустимих рівнів оплати праці. В іншому випадку не тільки розширене, але і просте відтворення робочої сили стане неможливим.

З метою вирішення соціальних проблем держава повинна запровадити цивілізовані соціальні стандарти. На нашу думку, визначаючи розміри заробітних плат, пенсій, соціальних допомог, необхідно спиратись на розрахунки, спрямовані на встановлення реального, а не надуманого “споживчого кошика”. Високі рівні соціальних стандартів стануть реально досяжними лише тоді, коли буде сформована відповідна їм матеріальна база. А відтак, ми вважаємо, що вони мають формуватися на основі забезпечення державою такого рівня соціальних благ, який має, скажімо,

представник середнього класу, зайнятий у виробничій сфері. На нашу думку, в Україні основне призначення соціальних стандартів – “підтягування” малозабезпечених представників суспільства до рівня середнього класу. Ефективна система соціальних стандартів є обов’язковою передумовою формування потужного середнього класу та ліквідації глибокого розшарування суспільства.

Нами пропонується система існуючих вітчизняних соціальних стандартів та гарантій, що сприятиме виокремленню проблематики у соціальній сфері та окресленню перспективних напрямів оптимізації зазначених стандартів, зображена на рисунку 1.

Разом з тим, на нашу думку, в подальшому необхідною є розроблення системи соціальних стандартів, яка б дійсно забезпечувала підний рівень життя населення та відповідала європейським стандартам, при цьому її запровадження має передбачати поступові етапи досягнення цих стандартів протягом декількох років окремо для кожної категорії населення. З огляду на це, в основу розрахунку допомог необхідно закласти не прожитковий мінімум, як це визначається в діючих соціальних законах, а соціальні стандарти, які забезпечуватимуть потреби населення на оптимальному рівні життя.

Зважаючи на західне політико-економічне орієнтування України та плани щодо членства в ЄС, дослідження принципів, правових засад та форми соціального захисту в європейських державах-членах ЄС є одним із компонентів пошуку шляхів реформування системи соціального захисту в Україні. Ефективним шляхом реформування системи соціального захисту в ЄС визначено також створення системи, за якої здійснюється врахування матеріального стану особи з метою надання виплат безпосередньо тому, хто потребує допомоги, а не тому, хто може забезпечити себе сам. До цієї методики як ефективного засобу контролю та скорочення виплат вдалася Великобританія, де соціальні органи враховують матеріальний стан особи при виплаті 34 % усіх видів допомог.

ВІТЧИЗНЯНІ СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ І ГАРАНТІЇ		
Державні соціальні стандарти у сфері доходів населення: -прожитковий мінімум у розрахунку на місяць на одну особу; -прожитковий мінімум для дітей віком до 6 років; -прожитковий мінімум для працездатних осіб; -прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність.	Державні соціальні гарантії: -мінімальна заробітна плата; -мінімальна пенсія; -розміри соціальної допомоги;	Соціальні норми і нормативи: -соціального обслуговування; -транспортного обслуговування та зв'язку; -охорони здоров'я; -забезпечення навчальними закладами; -обслуговування закладами культури; -обсл.закладами фізичної культури і спорту; -побутового обслуговування, торгівлі, громадського харчування.

Рис.1. Система вітчизняних соціальних стандартів і гарантій

Зауважимо, що корисним є не лише досвід країн Євросоюзу. Наприклад, досить ефективними є способи визначення прожиткового мінімуму, що застосовуються в Литві, Болгарії, Естонії, Білорусії, Росії, Казахстані.

Слід зазначити, що в зарубіжних країнах соціальні стандарти перебувають на більш якісному рівні та спостерігаються більш часті періоди їх перегляду.

Спираючись на результати дослідження, ми вважаємо за доцільне запропонувати модель підвищення ефективності управління соціальними стандартами, що сприятиме дієвості прийняття управлінських рішень у соціальній сфері, а також економії державних витрат на управління соціальною сферою (рис.2).

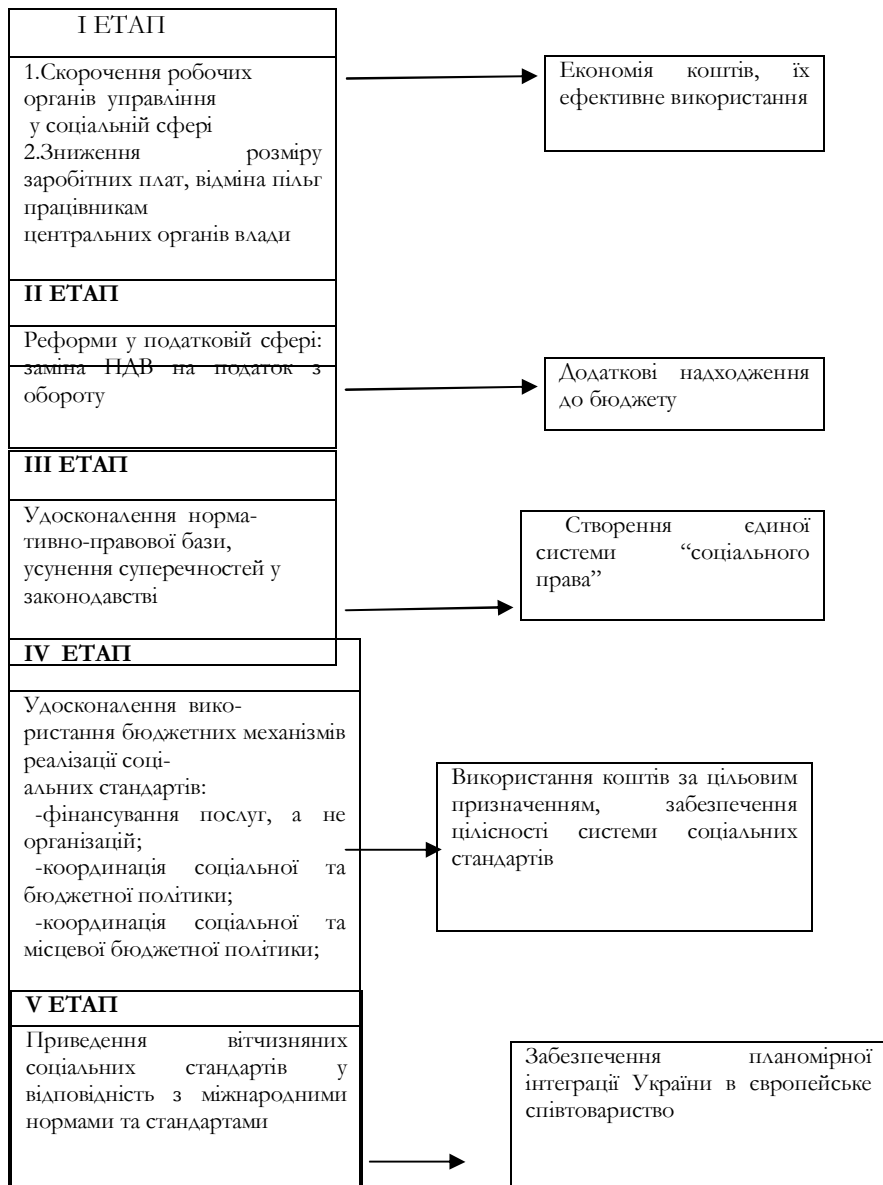

Рис.2. Модель підвищення ефективності управління соціальними стандартами

До того ж, до першочергових напрямків оптимізації вітчизняних соціальних стандартів нами пропонується віднести :

- негайне розроблення механізму прогнозування професійних потреб економіки для формування високого рівня трудових ресурсів;

- підвищення конкурентоспроможності учбових закладів шляхом постійного моніторингу заявлених та працевлаштованих спеціалістів з метою збереження рівноваги між попитом та пропозицією;

- формування інформаційно-аналітичної бази для моніторингу трудових ресурсів й створення реєстру наявного трудового ресурсу з метою постійного відстежування стану професійно-кваліфікаційної структури, професійно-кваліфікаційного розвитку, зайнятості та ринку праці з синхронним їх співставленням та ситуаційними оцінками;

- впровадження жорсткого зворотнього зв'язку між існуючими реальними потребами ринку праці та програмами учбових закладів, що готують спеціалістів;

- активізація політики щодо формування привабливого внутрішнього ринку праці. З цією метою створення системи постійного інформування населення про наявні вакансії за регіонами, за видами економічної діяльності та за професійними групами;

- розробка нових та модернізація існуючих заходів у галузі освіти з метою підвищення інтелектуального та освітнього рівня населення для гарантованого забезпечення ринку праці високоякісною робочою силою;

- розширення практики державного замовлення;

- розробка механізму прогнозу створення нових високотехнологічних робочих місць;

- забезпечення гарантії для випускників з працевлаштування за фахом після одержання освіти, шляхом укладання договорів між випускниками та підприємствами;

Для реального впровадження запропонованих рекомендацій можливе їх фінансування з різних джерел, а саме – державного та місцевого бюджетів, ресурсів підприємств та інвестицій.

Висновки. Підсумовуючи усе вищесказане, необхідно сформулювати низку узагальнень, висновків та пропозицій. Серед них такі результати науково-теоретичного та практичного характеру :

1. Аргументовано, що на сучасному етапі розвитку України відсутня дієва соціальна політика держави в соціальній сфері. Це підкреслюється відсутністю вітчизняних стандартів, що визначають рівень і якість життя в державі.

2. На основі об'єднання та аналізу різноманітних думок сформована власна дефініція поняття „трудові ресурси”, яку подано так: „це частина населення працездатного віку, що включає як фактично зайнятих, так і потенційних працівників, які мають певні фізичні та розумові здібності, володіють практичним досвідом та знаннями, необхідними для здійснення визначеної роботи у народному господарстві”.

3. Доведено, що соціальні стандарти є важливим чинником зміцнення трудових ресурсів, що генерує їх розвиток та є індикатором для оцінки успішності країни. На основі соціальних стандартів визначаються розміри основних соціальних гарантій: мінімального розміру заробітної плати, мінімального розміру пенсії за віком, неоподаткованого мінімуму доходів громадян, розмірів державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат.

4. Встановлено, що в Україні діє система соціальних стандартів і гарантій, яка включає державні соціальні стандарти у сфері доходів населення, державні соціальні гарантії та соціальні норми і нормативи. Проте система стандартів соціальних послуг повинна формуватися не на основі соціальних мінімумів, а з урахуванням показників якості життя тих, хто їх отримує, а також встановлювати вимоги до якості та умов надання послуг.

5. Обґрунтовано, що соціальні стандарти доцільно розглядати, як встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами фактори та основні вимоги до якості та рівня життя населення, що гарантуються Конституцією країни і базуються на системі науково обґрунтованих норм і нормативів та показниках їх виміру”.

6. Аналіз соціальних стандартів показав, що попри існування системи мінімальних соціальних стандартів в Україні та поступове підвищення існуючих, діюча в Україні система державних соціальних стандартів не є цілісною і не забезпечує урахування міжнародних норм в галузі застосування соціальних стандартів. Діючі на сьогодні соціальні стандарти далекі від сучасних економічних реалій та застосовуються без урахування економічних можливостей держави.

Хочемо також наголосити, що ми торкнулися лише окремих аспектів взаємозв'язку соціальних стандартів та трудових ресурсів, вирішення яких вимагає подальших наукових розвідок. Зокрема, це стосується пошуку альтернативних джерел залучення коштів на соціальний захист, визначення основних критеріїв встановлення рівнів соціальних гарантій та оцінки їх ефективності.

Література

1. Д.П.Богиня, О.А.Грішнова «Основи економіки праці». - К.: «Знання - Прес» .- 2000.-520С.
2. Д.В.Валовой Социальный менеджмент.- М.: Академия труда и социальных отношений.- 2000.-392С.
3. О.Д.Василик Теорія фінансів: Підручник.- К.:НІОС.- 2000.-416с
4. Н.А.Волгин, Н.Н.Гриценко, Ф.И.Шарков Социальное государство: Учебник. – М.:Высшая школа, 2003.-384С.
5. Глосарій із трудового права та соціально-трудоу відносин (з посиланням на досвід Європейського Союзу).- Київ: Видавничий дім "Стилос".- 2006.-648С.
6. Н.А.Горелов.Политика доходов и качество жизни населения . – СПб.- Питер.- 2003. – 653 С.
7. Л.І.Дідківська, Л.С.Головко Державне регулювання економіки – К.: Знання-Прес, 2002. – 214С.
8. А.А. Елесеєв Социологическое содержание соотношения стандартов, права и морали/ Весник Моск.Ун-та.- Сер.18.- Социология и политология.- 2005. - №3.
9. Г.Т. Завіновська «Економіка праці». - К.: КНЕУ.- 2000.-425С.
10. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення : у цифрах і фактах – К.: Міністерство праці та соціальної політики України, пенсійний фонд України, 2002. – 45С.
11. Закон України "Про Державний бюджет України на 2009 рік"/Урядовий кур'єр.-2009.-№246.-С.10-11.
12. Закон України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії"/ Відомості Верховної Ради .- 2000.- №48.- ст.409.
13. О.Л.Іванова Соціальна політика : теоретичні аспекти. – К.: Академія, 2003. – 107С.
14. Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. – т. I. Міжнародне бюро праці. – Женева.- 554С.
15. Конституція України/ Відомості Верховної Ради.-1996.- №30.- С.141.
16. О.П.Крентовська Управління державними соціальними гарантіями в Україні: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Київ,2005.-105С.
17. В.Д.Лагутін Політика заробітної плати у стратегії економічної стабілізації/ Монографія. – Луцьк:Вежа.-2000.-109С.
18. А.Ф.Мельник Державне регулювання економіки. – К.: Знання, 1994.-358С.

19. Основні чинні кодекси і закони України/уклад.Ю.П.Єлісовенко.-2-вид.-К.: Махаон,2003.-976С.
20. Соціально-економічна захищеність населення України: Збірник матеріалів, підготовлених до міжнародної науково-практичної конференції. – К.:Знання, 2001. – 406 С.
21. Соціальний захист населення України: Стат. збірник /Державний комітет статистики України.- К.: Знання-Прес.- 2007.- 250С.
22. П.Спікер Соціальна політика : теорії та підходи. – К.: Фелікс, 2000.- 400С.
23. Д.В.Феокистов Методологія оцінки рівня и качества жизни населения / Налоги. Инвестиции. Капитал. – Москва,2002. - № 3-4.
24. Електронний ресурс:<http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/operativ/operativ2007/rp/pres-reliz/dop2007.htm>.
25. Електронний ресурс:http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html.
26. Електронний ресурс:[http:// www.bagatoreferativ.com.ua](http://www.bagatoreferativ.com.ua).
27. Електронний ресурс:[http:// www.viperson. Ru](http://www.viperson.Ru).
28. Електронний ресурс:[http:// www.rada.org.ua](http://www.rada.org.ua).
29. Електронний ресурс:[http:// www.ukrreferat.com.ua](http://www.ukrreferat.com.ua).
30. /Електронний ресурс:[http:// www.rada.org.ua](http://www.rada.org.ua).